

منبع‌شناسی ترجمه‌های نهج البلاغه به برخی زبان‌های غیرعربی

[پیمان اسحاقی*]

■ چکیده

نهج البلاغه، شامل سخنرانی‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار امیرالمؤمنین (علیه السلام) به زبان عربی است. این کتاب علاوه بر زبان‌های فارسی و اردو - که شیعیان بسیاری از قدیم‌الایام به این زبان‌ها سخن می‌گفته‌اند - به زبان‌های دیگری نیز ترجمه شده است. نگاهی به ترجمه‌های صورت گرفته از نهج البلاغه نشان می‌دهد که این آثار به نسبت برخی آثار دیگر ادیان و مذاهب، کمتر، قرن‌ها بعد از جمع‌آوری این کتاب، به دست مترجمین غیر حرفه‌ای و در مواردی اهل شبه قاره هند، بسیاری از اوقات بدون بازنگری و به صورت افسست، بدون تبعیت از برنامه‌ای جامع در برگردان و نیز در انتخاب زبان‌های مقصد، توسط ناشران شیعی و کمتر معتبر در سطح جهان، بدون نقد جدی و در نمونه‌های بسیار از زبان واسطه ترجمه شده‌اند. حل این مسائل و ارائه ترجمه‌های بدون اشکال، نیازمند برنامه‌ریزی اولیای امور است.

کلیدواژه‌ها: نهج البلاغه، شریف الرضی، ترجمه متون شیعی، آثار شیعی به زبان‌های اروپایی

■ طرح مسأله و شیوه بررسی

زبان اصلی نهج البلاغه عربی است. در گذر زمان، به دلایلی، این کتاب گران سنگ به کرات به زبان فارسی و اردو - که زبان مسلمانان شبه قاره هند است - ترجمه گردید؛ اما در سال‌های بعد و عمدتاً در قرن اخیر، متن کامل یا منتخب‌هایی از این کتاب، به برخی زبان‌های دیگر نیز ترجمه شد. این نوشتار، فهرستی از ترجمه‌های نهج البلاغه عمدتاً، به زبان‌های اروپایی ارائه می‌دهد.

دو تقسیم‌بندی از آثار ارائه شده است؛ نخست تقسیم‌بندی از حیث انتشار که در آن آثار به سه دسته تقسیم می‌شوند: آثار ترجمه شده، آثار در دست ترجمه و آثاری که قرار است در آینده ترجمه شوند. تقسیم‌بندی دوم براساس زبان ترجمه و شامل دو بخش است: ترجمه‌های کامل و ترجمه‌های منتخب. ذیل آثار ترجمه شده به هر زبان، مترجمین مختلف (در صورت وجود) و نیز چاپ‌های آنها به صورت شبکه‌ای ذکر گردیده‌اند.

این نوشتار شامل آثار در تحلیل و بررسی نهج البلاغه به زبانهای اروپایی نمی‌شود. علاقه‌مندان می‌توانند به آثار فراوانی که در این زمینه (در قالب کتاب، مقاله و پایان‌نامه) منتشر شده‌اند، مراجعه نمایند.^۱

۱. برخی از این موارد چنین‌اند:

Early Islamic politics and government in Nahj al-Balaghah, by Reza Nazarhari, Ph.D, Political and International Relations,, Canterbury, 1995, 292 leaves.

Nahjul balagha and inter-religious understanding, Editors Shah Mohammad Waseem, S. Ali Mohammad Naqavi; with foreword by Ali Reza Sheikh Attar, Delhi , Renaissance Pub. House, 1997, xxviii, 302 p.

کتاب حاضر مجموعه مقالات همایش «نهج البلاغه و فهم میان مذهبی» است که ۱۷-۱۹ آوریل ۱۹۹۵م. در دهلی نو برگزار گردید.

Test booklet on A study on Nahj al-Balāghah : based on an introduction to A study on Nahj al-Balāghah and lectures by Mohammed Hussain Jalālī, Chicago, Ill. : The Open School, [2003?], 30 p.

ترجمه دراسته حول نهج البلاغه، نوشته محمدحسین الحسینی الجلالی است.

A critical study of Nahj Al-Balāgha, By S. M. W. Hassan, Doctoral Thesis - Edinburgh University., 226 p.

Étude sur Nahj al-Balāgha, Ğamīl Sulṭan, Paris : Adrien-Maisonneuve, 1940.

Key to the continuity of Revolution in Nahj al-Balaghah, By Muhammad Muhammadi

در پایان، بر اساس آثار فهرست شده در این نوشتار، دلالت‌هایی نظری ارائه گردیده‌اند. این دلالت‌ها برگرفته از ویژگی‌های نهج البلاغه‌های ترجمه شده به زبان‌های مختلف است. بدیهی است که این فهرست از جهات مختلف، قابل افزایش است و بر همین اساس دلالت‌های پایانی این نوشتار نیز قابل تغییر خواهند بود. این مهم بر عهده خوانندگان نکته‌سنج است تا گردآورنده را در ارائه فهرست کاملی از ترجمه‌های نهج البلاغه به زبان‌های غربی یاری رسانند.

■ آثار ترجمه شده به زبان انگلیسی

ترجمه‌های کامل

- ترجمه میرزا جعفر بن حاج احمد آقا بن نجفقلی تبریزی طسوجی نجفی (ح ۱۳۲۸ - ذی الحجه ۱۴۰۲ق):

وی ساکن هند بوده و موفق به چاپ ترجمه خود نشده است.^۱

- ترجمه سید انصار حسین رضوی هندی و دیگران:

ظاهراً خطبه‌ها را سید انصار حسین رضوی هندی، نامه‌ها را عبدالرزاق خان ملیح آبادی

و حکم و کلمات قصار را سید مرتضی حسین ترجمه کرده‌اند. این ترجمه در سال

۱۹۷۰م در لکهنو و در سال ۱۹۷۶م در حیدرآباد هند در ۶۸۰ صفحه منتشر شده است.^۲

- ترجمه امتیاز علی‌خان عرشی هندی.^۳

- ترجمه دکتر محمد علی حاج سلمین: در

این ترجمه در هند و پاکستان چاپ شده است؛ چاپ هند در بمبئی^۴ و چاپ پاکستان:

English translation of Nahj-ul-balagha, By Ali ibn abu

Rayshahri; trans. AliReza Afghani, Tehran: Foundation of Islamic thought, 1989, 131p.

برای مشاهده شمار دیگری از این آثار رک: خانگی، رامین، منبع‌شناسی شیعه (به زبانهای اروپایی)، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

۱. طباطبائی، سید عبدالعزیز، «فی رحاب نهج البلاغه»، ترائنا، (۱۴۱۲ق)، سال چهارم، شماره هفتم / ۶۶.

۲. همان.

۳. پایگاه اطلاع‌رسانی نهج البلاغه <<http://nahjnews.com>>، بازدید ۱ اسفند ۱۳۹۰.

۴. طباطبائی، سید عبدالعزیز، «فی رحاب نهج البلاغه»، ترائنا، (۱۴۱۲ق)، سال چهارم، شماره هفتم / ۶۶.

Talib Edited and translated by Muhammad Ali al-Haj
Salmin, Lahore: Accurate Printers, [19xx], xi + 304 p.

- ترجمه مفتی جعفر حسین (متولد ۱۹۱۶م):^۱

وی ترجمه خود را در ظهر جمعه دهم رجب سال ۱۳۷۵ق در شهر لاهور پاکستان به پایان برده است. این ترجمه در پاکستان و ایران به چاپ رسیده است؛ چاپ پاکستان در کراچی و چاپ ایران در قم توسط مرکز بررسی‌های اسلامی در سال ۱۳۹۸ق در ۷۳۶ صفحه.^۲

- ترجمه محمد عسکری جعفری:

چاپ‌های پاکستان:

این ترجمه با کمک مالی کمیته صراط الزهراء حیدرآباد دکن - که توسط برخی تاجران مسلمان هندی اداره می‌شد - صورت گرفت. ترجمه وی توسط برخی دیگر از مترجمان همچون محبوبعلی و دکتر سید اختر احمد تصحیح شد و انتشار یافت. متن تصحیح نشده ترجمه او نیز حداقل یازده بار افسست شده است:^۳

Nahjul balagha: sermons, letters, and sayings of Hazrath Ali, Translated by Syed Mohammed Askari Jafery, Karachi: Associated Printers, [1961], [iii] + 78 + 304 p.

Nahjul balagha: sermons, letters, and sayings of Hazrath Ali, Translated by Syed Mohammed Askari Jafery, Karachi, Khorasan Islamic Centre, 1971, 568 p.

چاپ هند:

حیدرآباد، مؤسسه الزهراء، ۱۹۶۵م، ۵۶۰ صفحه. در این چاپ متن ترجمه عسکری جعفری توسط محبوبعلی تصحیح شده است.

۱. برای مشاهده شرح حال مترجم رک: نقوی، حسین عارف، تذکره علمای امامیه پاکستان/ ۷۰ - ۷۲.
۲. طباطبائی، سید عبدالعزیز، «فی رحاب نهج البلاغه»، ترائنا، (۱۴۱۲ق)، سال چهارم، شماره هفتم / ۶۶.
۳. احمدوند، عباس، «پژوهش‌های خاورشناسان درباره نهج البلاغه»، فصلنامه علوم حدیث، سال سیزدهم، شماره سوم و چهارم / ۳۴۰.

چاپ پونا (۱۹۶۷م).

چاپ ایران:

در تهران یکبار توسط حاج آقا سعید تهرانی (انتشارات مسجد جامع تهران، ۳۰۰ صفحه) و بار دیگر:

Hazrat Ali's letters and sayings from the Nahj Ul-Balagha (Peaks of eloquence), Translated by Mohammad Askari Jafari, Tehran: Ministry of Islamic Guidance, 1981, viii+151 p.

چاپ آمریکا:

Hazrat Ali's letters and sayings from the Nahj Ul-Balagha (Peaks of eloquence), Translated by Mohammad Askari Jafari, Elmhurst, N.Y. : Tahrike Tarsile Quran, 1981, xiv + 300 p.

'*Ali ibn Abu Talib. Nahj ul-Balagha*, 12th edition, tr. Askari Jafri. New York: Islamic Seminary Publications, 1999.

ترجمه سید علی رضا: وی منشی سابق وزارت خارجه کشور پاکستان بوده است.^۱
در نیویورک:

Nahjul Balagha = Peak of eloquence : sermons, letters, and sayings of Imam Ali ibn Abu Talib, translated by Sayed Ali Reza, includes introductory note by Syed Mohamed Askari Jafery, 3rd rev., Elmhurst, N.Y. , Tahrike Tarsile Quran, 1984, 680p.

این ترجمه توسط «تحریک ترسیل قرآن» منتشر شده است.

در مری‌لند:

Nahjul Balagha = Peak of eloquence : sermons, letters, and sayings of Imam Ali ibn Abu Talib, translated by Sayed Ali Reza, includes introductory note by Syed Mohamed Askari Jafery, Potomac, Md.: Ahlul-Bayt Assembly of America, 1996, 327 p.

این چاپ بر اساس چاپ مرکز جهانی خدمات اسلامی تهران و توسط شورای اهل بیت (علیهم‌السلام) آمریکا صورت گرفته است.

چاپ پاکستان:

کراچی، پیرمحمد ابراهیم، ۱۹۷۳ م، سه جلد.

چاپ هند:

Nahjul Balagha = Peak of eloquence : sermons, letters, and sayings of Imam Ali ibn Abu Talib, Bombay: Imam Foundation, 1989, 680 p.

چاپ‌های ایران:

در تهران:

Nahj al-balaghah: selection from sermons, letters and sayings of Mir al-Muminin Ali ibn Abi Talib, selected and compiled by as-Sayyid Abul-Hasan Muhammad ibn al-Husayn ar-Radi al-Musawi; translated by Syed Ali Raza, 2nd ed., Tehran: World Organization for Islamic Services, 1987-.

این ترجمه با اشراف، تعلیقات و حواشی علامه شیخ محمدرضا جعفری (۱۳۵۰-۱۴۳۱ ق) به چاپ رسیده است.^۱

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی بنیاد فرهنگی جعفری <www.bonyadfarhangjafari.com>، بازدید ۱۰ اسفند ۱۳۹۰.

در قم:

Nahj al-balaghah: selection from sermons, letters and sayings of Mir al-Mu'minin Ali ibn Abi Talib, selected and compiled by as-Sayyid Abul-Hasan Muhammad ibn al-Husayn ar-Radi al-Musawi; [English translation from Arabic text by Syed Ali Raza ; with an introduction and annotation by Ali Naqi-un-Naqvi], Qum: Ansariyan Publications, 2007, 2 Vol.

چاپ دیگر:

Nahjul Balagha = Peak of eloquence: sermons, letters, and sayings of Imam Ali ibn Abu Talib, Qom, Ansarian, 2010, 702 p.

چاپ دیگر:

قم، مرکز بررسی‌های اسلامی، ۱۹۸۷م/۱۴۰۷ ق.

چاپ سنگاپور:

در سال ۱۹۷۷م به صورت افست.^۱

- ترجمه جعفر حسین:

Nahjul balagha, translated in English along with notes contained in the Urdu translation by Jafar Husain, Karachi: Peermahomed Ebrahim Trust, 1972-1975, 3 Vols.

- ترجمه دکتر علاءالدین بازارگادی:

From Nahjul Balagha: The Style of Eloquence The written and spoken words of Imam Ali, successor to the Prophet

۱. احمدوند، عباس، «بزهش‌های خاورشناسان درباره نهج البلاغه»، فصلنامه علوم حدیث، سال سیزدهم، شماره سوم و چهارم/۳۴۰.

Muhammad Collected by Sharif Razi in Arabic, Translated Arabic into Persian by Mohsen Farsi, Retranslated into English from Persian By Dr .Alaeddin Pazargadi, Edited by. Bahrami M.A, Tehran, Rahnama Press, 2001.

ترجمه حاضر بر اساس ترجمه عربی به فارسی محسن فارسی به انگلیسی انجام شده است.

– ترجمه دکتر سید اختر احمد:

وی ترجمه عسکری جعفری را تنقیح و تکمیل کرد و با برخی اضافات در سال ۱۹۷۲م در حیدرآباد منتشر کرد.

ترجمه تلفیقی

چاپ ایران: این ترجمه تلفیقی است از ترجمه مراکز اسلامی خراسان، ترجمه سید محمد عسکری جعفری و ترجمه سید علیرضا. ترجمه مذکور در سال ۱۳۹۵ق در قم توسط مرکز بررسی‌های اسلامی به همت استاد سید هادی خسروشاهی منتشر شده است.^۱

چاپ ایتالیا: اثر پیشین در سال ۱۹۸۴م در رم توسط مرکز فرهنگی اسلامی اروپا منتشر شده است.^۲

ترجمه‌های منتخب

این ترجمه‌ها اغلب شامل حکم و مواعظ نهج البلاغه و یا نامه امیرالمؤمنین (علیه السلام) به مالک اشتر است که آنها را به این ترتیب می‌آوریم:

نامه امیرالمؤمنین (علیه السلام) به مالک اشتر:

– به کوشش شمس‌العالم:

A classic administrative policy letter of Hazrat Ali (Ra), fourth Caliph of the Muslims, to Malik ibn Haris Ashter,

۱. الهامی، داود، دنیای نهج البلاغه.

۲. همان.

*governor designate of Egypt*¹, edited by Shamsul Alam, Dacca: Dept. of Forms and Stationeries, Govt. of the People's Republic of Bangladesh, 1976, 27 p.

- ترجمه مسعود الحسن جعفری (متولد ۱۹۲۷م):

Political and moral vision of Islam, By S.H.M. Jafri, New York: Tahrike Tarsile Quran, Inc, 2009, ix + 125 p.

این کتاب ترجمه بخش‌هایی از نهج البلاغه است. عناوین فصول این کتاب عبارتند از: «پیشینه‌ای سیاسی - دینی»، «دین و سیاست در اسلام»، «علی بن ابی‌طالب [علیه‌السلام]»، «نهج البلاغه»، «سلوک حکومت در اسلام»، «نامه علی [علیه‌السلام] به حاکم مصر»، «نامه علی [علیه‌السلام] به حاکم بصره»، «اخلاق و سوک زندگی در اسلام»، «وصیت‌نامه علی [علیه‌السلام] به پسرش».

- ترجمه ویلیام چیتیک:

Conduct of rule in Islam: Instructions to Malik ibn al-Harith al-Ashtar, Translated by William C. Chittick, London: Muhammadi Trust, San Antonio, Zahra Trust, [1981].

- به کوشش علی انصاریان:

*Imam Ali's epistle to Malik Ashtar: Considered as a Source for framing Constitutions*², Arranged with an introduction by Ali Ansarian, Tehran, Soroush, 1983.

- ترجمه سیدباقری:

دستور حکومت: فرمان امیرالمؤمنین [علیه‌السلام] به مالک اشتر به چهار زبان عربی منتخب از نهج البلاغه؛ فارسی: اثر محمدحسین فروغی؛ فرانسه: به قلم صادق‌یان؛ انگلیسی: به قلم باقری؛ [شعر از وقار شیرازی]، [بی‌جا: بی‌نا]، ۱۳۳۴ش، تبریز، شرکت

۱. سیاست‌نامه اداری کهنی از حضرت علی [علیه‌السلام] به مالک بن حارث اشتر، حاکم منصوب مصر.

۲. عهدنامه مالک اشتر: منبعی برای شکل‌دهی به قوانین اساسی.

سهامی چاپ کتاب آذربایجان (چاپخانه).

- ترجمه دکتر رضا شاه کاظمی:

وی پژوهشگر در مؤسسه مطالعات اسماعیلی لندن^۱ است و در ضمن کتاب خود با نام *عدالت و ذکر: معرفی معنویت امام علی (علیه السلام)*،^۲ خطبه اول *نهج البلاغه* و نیز نامه امیرالمؤمنین (علیه السلام) مالک اشتر را ترجمه کرده است. وی در جای دیگر به تحلیل این نامه پرداخته است.^۳

حکم و مواعظ

- ترجمه چارلز ای. کمپبل:

The Excellent sayings of the Prophet Muhammad (may the peace and blessings of God be upon him) and Hazrat Ali (upon whom be peace)^۴, Translated by Charles I. Campbell, New York : Khaneghah and Maktab of Maleknia Naseralishah, c1978, 89 p.^۵

- ترجمه توماس کلیری:

Living & dying with grace: counsels of Hadrate Ali^۶, translated from the Arabic by Thomas Cleary, Boston:

1. Institute of Ismaili Studies
2. *Justice and Remembrance: Introducing the Spirituality of Imam Ali*, London, I. B. Tauris, 2007.
3. " A Sacred Conception of Justice: Imam Ali's Letter to Malik Al-Ashhtar", *The Sacred Foundations of Justice in Islam: The Teachings of 'Ali ibn Abi Talib*, Edited by M. Ali Lakhani, Bloomington, Indiana, Worldwisdom, Vancouver, B.C., Canada, Sacredweb, 2006, 61-106 p.

۴. کلمات قصار حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) و حضرت علی (علیه السلام).

۵. البته این احتمال برای نویسنده وجود دارد که کلمات قصار *نهج البلاغه* برای ترجمه انتخاب نشده باشند.

۶. با برکت زیستن و از دنیا رفتن: اندرزهای حضرت علی [علیه السلام].

Shambhala ; [New York] : Distributed in the U.S. by Random House, 1995, 108 p.

- به کوشش بلقیس اسماعیل، نورالدین جعفری و لیلیق ماروچی:

Nahj Al-Balagha for Children^۱, Edited By Bilqis Esmail, Noreen Jafri, Leigh Marucchi, New York: Tahrike Tarsile Qur'an, 2006, 43 p.^۲

منتخبی از نهج البلاغه برای کودکان است.

- ترجمه سلام جودی و ابو حیدر الحسینی:

Masterpiece of rhetoric method (Nahj al - Balagha), selected, prepared and introduced in a broad study by George Gerdak; translated by Salam Judi, and Abu Haydar al - Husseini, Qum: Imam Ali Foundation, [2002], 218p.

این گزیده به کوشش جورج جرداق فراهم آمده است.

- ترجمه موسی داهر:

Sagesses de Imam Ali = Wisdom of Imam Ali: tirées de Nahj al Balaghat^۳, sélection et traduction française: collectif sous la direction de Leila Sourani ; traduction anglaise: Moussa Daher ; illustration: >Ali <Aïssa, Beyrouth: Albouraq, 2001, 182 p.

این ترجمه ظاهراً همچنین شامل ترجمه بخش‌هایی از نهج البلاغه به زبان فرانسه (توسط لیلا سورانی) است.

- ترجمه دکتر طاهره صفارزاده (۱۳۱۵ - ۱۳۸۷ش):

۱. نهج البلاغه برای کودکان.

۲. این کتاب اولین بار در سال ۲۰۰۳ منتشر شد. البته کتابی به همین نام در سال ۱۹۹۴ توسط مجمع جهانی اهل بیت (علیهم‌السلام) در قم نیز منتشر شده است که بعید نیست همین کتاب باشد.

۳. حکمت‌های امام علی (علیه‌السلام) برگرفته از نهج البلاغه.

وی با این اعتقاد که تاکنون «ترجمه دقیقی به زبان انگلیسی از کتاب نهج البلاغه در دست نداشته ایم»^۱ دست به ترجمه جدیدی از نهج البلاغه به زبان انگلیسی زده است. این گزیده نهج البلاغه در سال ۱۳۸۷ ش به صورت متن عربی با ترجمه فارسی و انگلیسی منتشر شد. وی در این گزیده بخش‌هایی از نهج البلاغه را به زبان انگلیسی ترجمه کرده که فهم آن به شناخت قوی از تاریخ اسلام نیاز نداشته باشد و بیشتر به کار مخاطب غیرمسلمان بیاید. مشخصات این ترجمه چنین است: ترجمه گزیده‌ای از نهج البلاغه (عربی، فارسی، انگلیسی)، تهران: رهنما، ۱۳۸۷ ش، X + ۱۹۳ ص.

- ترجمه ابوالقاسم حالت: شکوفه‌های خرد، سخنان علی (علیه السلام):

با ترجمه فارسی و انگلیسی و رباعیات فارسی، تهران، علمی، ۱۳۷۱ ش، هشتاد و شش + ۱۱ + ۶۰۱ ص.

- از مجموعه کتاب‌های فراموش شده:

The 2500 Adages of Imam Ali^۲, Lexington: Kentucky, Forgotten Books, 2008, vii + 145 p.

اثر حاضر از مجموعه «کتاب‌های فراموش شده» شامل کتاب‌هایی از ادیان و مذاهب گوناگون منتشر شده است. شمار زیادی از جملات این کتاب، از نهج البلاغه اخذ شده است. مشخص نیست که این کتاب از ترجمه‌های دیگر اخذ شده یا خود به طور مستقل ترجمه شده است.

به زبان فرانسه

- ترجمه احمد علی سپهر (۱۲۶۹-۱۳۵۴):

کلمات قصار: اندرزهای نغز حضرت امیرالمومنین علی بن ابی طالب سلام الله علیه
= *Maximes d'Ali*، ترجمه به فارسی و فرانسه نگارش ا.ع. سپهر (مورخ الدوله)،

۱. خبرگزاری مهر، ۱۸ تیر ۱۳۸۶.

۲. ۲۵۰۰ کلمه قصار از امام علی [علیه السلام]

تهران، [۱۳۱۲ش]، ۷ + ۱۰۶ ص.

کتاب مذکور بار دیگر با این مشخصات به چاپ رسید: تهران، مدرسه عالی ترجمه، ۱۳۵۱ش، ۱۳۴ ص.

– به کوشش دکتر سید عطیه ابوالنجا:

این ترجمه توسط جمعی از اساتید مسلمان به نام‌های سمیح عاطف الزین، عصام عبدالقادر غندور و نبیه محمود صیدانی، زیر نظر دکتر سید عطیه ابوالنجا (به همراه متن عربی در صفحهٔ مقابل) انجام شده است؛ از نظر چاپ «نفیس» و با وجود برخی «ایرادهای جزئی»، «دارای زبان خوب ترجمه»، «یکدست و پخته» و «چندان بلیغ که گاه شاعرانه می‌نماید و در مجموع در عین سادگی و آسان‌فهمی، ادیبانه و فاضلانه» توصیف شده است.^۱

چاپ لبنان و مصر:

Nahdj al-Balagha: La voie de l'éloquence. édition bilingue, Texte arabe traduit par un groupe de spécialiste musulmans, traduction revue et corrigé par Dr. Sayyid Attia Abdul Nâga, Beyrouth, Dar Al-kutub Al-Islamiyyah, Le Cairo, Dar Al-Kitab Al-Masri, 1986, 731 p.

کتاب حاضر هم‌زمان در بیروت توسط دارالکتب الاسلامیه و در قاهره توسط دارالکتب المصری منتشر شده است.

چاپ‌های ایران

در قم:

La voie de l'éloquence. Ed. Sayyid 'Attia Abul Naga. Trans. Samih 'Atef El Zein et al. 2nd ed. Qum: Ansariyan, n.d.

این چاپ به صورت افست از روی چاپ لبنان و مصر صورت گرفته است. در تهران: به صورت افست در کتابخانه چهل‌ستون در ۱۰۴ صفحه بدون ذکر نام مترجم.

۱. نهج‌البلاغه، ترجمه فرانسوی / ۷۶-۷۷.

- ترجمه سید مسرور حسین بن سید معجز حسین رضوی هندی امر دهوی:
وی از علمای شیعه‌ای بود که به ماداگاسکار (از کشورهای آفریقا) مهاجرت کرد و
در آنجا به تبلیغ پرداخت. وی زبان فرانسه را آموخت و نهج‌البلاغه را به آن زبان
ترجمه کرد.^۱
- ترجمه لیلا سورانی:

*Sagesses de l'Imam 'Ali = Wisdom of Imam 'Ali : tirées
de Nahj al Balagha'*, sélection et traduction française:
collectif sous la direction de Leila Sourani ; traduction
anglaise: Moussa Daher ; illustration: >Ali <Aïssa, Beyrouth:
Albouraq, 2001, 182 p.

این ترجمه ظاهراً مشتمل بر ترجمه بخش‌هایی از نهج‌البلاغه به انگلیسی (توسط
موسی داهر) نیز است.
- ترجمه موسسه تبیان:^۳

موسسه فرهنگی و اطلاع‌رسانی تبیان اقدام به ویرایش ترجمه‌ای از نهج‌البلاغه نموده
و آن را از مرداد ماه سال ۱۳۸۸ش در اختیار کاربران اینترنتی خود قرار داده است.
- ترجمه دکتر حسینا احمد بن عبد الرحمن:

این ترجمه در سال ۱۳۹۰ش توسط بنیاد بین‌المللی نهج‌البلاغه منتشر شده است.
مترجم مستبصر اهل الجزائر می‌باشد و نهج‌البلاغه را در مدت سه سال و نیم به
فرانسه ترجمه کرده است.
- سرهنگ صادقیان:

دستور حکومت: فرمان حضرت علی امیرالمومنین علیه‌السلام به مالک اشتر به

۱. نقوی، حسین عارف، تذکره علمای امامیه پاکستان/۳۴۹-۳۵۰. در این کتاب، توضیحاتی درباره زندگی و
ابعاد فعالیت‌های تبلیغی مترجم آمده است.
۲. حکمت‌های امام علی برگرفته از نهج‌البلاغه.
۳. ترجمه حاضر در این بیوند قابل دریافت است:

چهار زبان عربی منتخب از نهج البلاغه، فارسی: اثر محمدحسین فروغی؛ فرانسه: به قلم صادقین؛ انگلیسی: به قلم باقری؛ [شعر از وقار شیرازی]، [بی جا: بی نا]، ۱۳۳۴ ش، تبریز، شرکت سهامی چاپ کتاب آذربایجان (چاپخانه).
- ترجمه کلمات قصار امیرمؤمنان
- ترجمه حاج قاسمی:

Les enseignements caractérisants de l'école chiite: Nahj al-balagha, traduction persane, poésie et prose en français, Hâdj -Qâsemi ; introduction de Hasan Said, Teheran, Bibliothèque de l'Ecole Chehel Sotun de Mosquée Jâme, 1980, 104 pages.
کتاب دارای مقدمه‌ای به قلم حسن سعید است.

به زبان آلمانی

ترجمه‌های کامل:

- ترجمه محمد ایبات و یوسف امین انتون دیرل:
این ترجمه یک بار در آلمان منتشر شد و بار دیگر در تهران توسط کتابخانه عمومی چهل ستون افست و چاپ گردیده است.^۲
- ترجمه فاطمه ازگس:

Nahdsch-ul-Balagha: Pfad der Eloquenz, Breman: mhaditec, 2007, 407 seiten, 2009, 455 seiten.

ترجمه منتخب:

- به کوشش مرکز اسلامی هامبورگ:
Der Regierungsauftrag Imam Alis an Malik al-Ashtar, Hamburg, Islamisches Zentrum Hamburg , 1981, 35 seiten.
ترجمه عهدنامه مالک اشتر است.

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی نهج البلاغه <<http://nahjnews.com>>. بازدید ۱ اسفند ۱۳۹۰.

۲. الهامی، داود، دنیای نهج البلاغه.

- ترجمه پروفیسور عبدالجواد فلاطوری (۱۳۰۴ - ۱۳۷۵ ش):
این ترجمه همچنان به صورت مخطوط باقی است. از این که این ترجمه چه مقدار
از متن اصلی را شامل می‌شود، بی‌اطلاعیم.

به زبان اسپانیایی

- ترجمه عبدالجبار آرج (چاپ اسپانیا و ایران):
این ترجمه از ترجمه انگلیسی سید محمد عسکری برگردانده شده و در اسپانیا به
چاپ رسیده است. بار دیگر در سال ۱۹۸۹ م در تهران و توسط انتشارات الهدی
وابسته به وزارت ارشاد اسلامی ایران منتشر شد. مشخصات این اثر چنین است:
Nahj Al -Balagha: cimás de elocuencia, Los discursos, cartas y dichos de Hazrat Ali, traducido al inglés a por
Mohammad Askari Jafery; traducido al Español por
Abdeljabir Arce
Tehran: Al -Hoda, 1989, 590 p.

- ترجمه دکتر محمد علی انزالد و مورالس:^۱
La cumbre de la elocuencia : sermones, cartas y dichos de Imam Ali` ibn Abi Talib, traducción al inglés por
Mohammad Askari Jafery ; traducción del inglés y el árabe al castellano por Mohammad Ali` Anzaldúa-Morale,
Elmhurst, N.Y. : Tahrike Tarsile Quran, 1988, xx + 547 p.

به زبان ترکی استانبولی

- ترجمه پروفیسور عبدالباقی گولپینارلی (۱۹۰۰-۱۹۸۲ م):
چاپ ترکیه: استانبول، انتشارات بنی شرف معارف، ۱۹۷۳ م، ۴۶۳ ص.^۲

1. Muhammad Ali Anzaldúa Morales

۲. طباطبائی، سید عبدالعزیز، «فی رحاب نهج البلاغه»، ترائنا، (۱۴۱۲ق)، سال چهارم، شماره هفتم / ۶۶.

چاپ ایران:

Nehcul-Belaga Hazret-i Emir Ali ibn-i Ebitalib, Ali ibn-i Ebitalib; hazirlayan Abdalbaki Golpinarli, Qum: Ansariyan, 2009, 464 p.

این چاپ به صورت افست از چاپ استانبول منتشر شده است.

به زبان ایتالیایی

- ترجمه دکتر پرویز دانش کجوری:

این ترجمه کامل در رم و توسط مرکز معارف اسلامی اروپا منتشر شده است و بار دیگر در تهران، در سال ۱۴۰۰ ق توسط مؤسسه جهانی خدمات اسلامی (WOFIS) به چاپ رسید.

- ترجمه انجلو ترینسونی یا ترنه زونی^۱:

این ترجمه در رم به چاپ رسیده است.

به زبان رومانیایی

- ترجمه گئورگه گئیگوره:

Nahj al-balagha: Calea vorbirii alese. Trans. George Grigore. Cluj-Napoca, Kriterion, 2008.

به زبان روسی

- ترجمه عبدالکریم تاراس چرنینکو:

Путь красноречия (Put' krasnorechiya), Trans. Abdulkarim Taras Cherniyenko. Moscow: Восточная литература (Vostochnaya literatura), 2008.

1. Angelo tereny zoni

به زبان صرب و کروات (زبان اهل بوسنی)

- ترجمه محمود جخایج و محمد علی حاجج:
وی معاون نخست وزیر وقت بوسنی بوده است.^۱

به زبان یونانی

- ترجمه دکتر لینا میستاکیدو:

این ترجمه با عنوان سخنانی کوتاه برای زندگی بهتر، منتخبی از کلمات قصار و عهدنامه مالک اشتر است. ترجمه مذکور در آتن، توسط انتشارات سیدریس و به همت رایزنی فرهنگی سفارت ایران در ۵۲۱ صفحه و چهار هزار نسخه منتشر شده است.^۲

به زبان چینی

- ترجمه محمود شمس‌الدین چانگ چی هوآ:
این ترجمه در سال ۱۳۸۰ ش در ۶۶۲ صفحه منتشر شده است.

به زبان قزاقی

- ترجمه ژالغاس ساندی بایف:

متن کامل نهج البلاغه به زبان قزاقی با این مشخصات منتشر شده است: تهران، انتشارات الهدی، ۱۳۸۹ ش، ۴۳۶ ص.

به زبان ارمنی

- ترجمه دکتر ماریا آیوازیان:

وی بخش‌هایی از نهج البلاغه را از طریق ترجمه‌های فارسی دکتر شهیدی و استاد آیتی به زبان ارمنی ترجمه کرده است که ۵۴ فرموده از امیرالمؤمنین (علیه السلام) را دربرمی‌گیرد.

۱. کیهان فرهنگی، سال نهم (فروردین ۱۳۷۱ ش) / ۵۷.

۲. چشم‌انداز ارتباطات فرهنگی، (اردیبهشت ۱۳۸۵ ش) / ۸۲.

ترجمه کامل نهج البلاغه به زبان ارمنی (در دانشگاه ایروان) در دست انجام است.^۱

به زبان تایلندی

- ترجمه شیخ شریف هادی:^۲

ترجمه و تفسیر نهج البلاغه به حمایت علی اصغر حسنی شیرازی، نماینده مجلس شورای اسلامی ایران، به زبان تایلندی انجام شده و در سال ۹۰۰۲م، در بانگکوک توسط مدرسه دارالعلم (وابسته به بنیاد الخوئی) منتشر شده است. این کتاب در قطع رحلی و در ۶۰۶ صفحه به چاپ رسیده است. چاپ حاضر شامل متن کامل نهج البلاغه به همراه متن عربی است.

■ ترجمه‌های در حال انجام

بنابر برخی اخبار شماری از ترجمه‌های نهج البلاغه به شرح زیر در حال انجام است:
- ترجمه سید حسین محمد جعفری: از سال‌ها قبل به این نکته اشاره می‌شود که سید حسین محمد جعفری، نویسنده شیعه اهل پاکستان، «تحقیق جامعی را درباره مدارک و اسناد نهج البلاغه شروع کرده و ترجمه و شرح این کتاب را به زبان انگلیسی در دست دارد».^۳
- ترجمه دکتر شاه کاظمی: وی عضو هیئت علمی «مؤسسه مطالعات اسماعیلیه‌ای» لندن و بنابر اعلام این مؤسسه، مشغول ترجمه و شرح متن کامل نهج البلاغه به زبان انگلیسی است.^۴

■ آنچه در آینده ترجمه خواهد شد

مؤسسه جلال‌الدین رومی در بلغارستان قصد دارد نهج البلاغه را به زبان بلغاری ترجمه

۱. آیوازیان، ماریا (مصاحبه شونده)، «ترجمه بخشی از کلمات قصار نهج البلاغه به زبان ارمنی»، فصلنامه نهج البلاغه، شماره نهم و دهم (بهار ۱۳۸۳) / ۲۳۸-۲۴۲.

2. Sharif Hadi

۳. حسینی، غلام احیا، شیعه پژوهی و شیعه پژوهان انگلیسی‌زبان / ۲۶۸؛ به نقل از جعفری، سید حسین محمد، تشیع در مسیر تاریخ / ۸.

4. http://www.iis.ac.uk/SiteAssets/pdf/shah-kazemi_intellect_religion.pdf

نماید. اعضای هیئت مدیره این مؤسسه معتقدند: «این کتاب حاوی نکات بسیار ارزشمندی است که اگر مردم بلغارستان از آن محروم بمانند، واقعاً حیف است»^۱.

■ دلالت‌ها

بنابر آنچه گذشت، داده‌های زیر قابل احصاست:

- *نهج البلاغه* تاکنون به زبان‌های انگلیسی، فرانسه، آلمانی، اسپانیایی، ترکی استانبولی، رومانیایی، ایتالیایی، روسی، صرب و کروات، یونانی، چینی، قزاقی، ارمنی و تایلندی ترجمه شده است. در ۲۵ مرداد ۱۳۹۰ ش نمایشگاهی با عنوان «*نهج البلاغه* در گذر تاریخ» در محل کتابخانه ملی ایران گشایش یافت. در این نمایشگاه شماری از نسخه‌های خطی *نهج البلاغه* و نیز ترجمه‌ها و شروح آن به نمایش درآمدند. در گزارش منتشرشده از نمایشگاه آمده است که «۲۳ عنوان لاتین شرح *نهج البلاغه* و ۱۳ عنوان ترجمه لاتین *نهج البلاغه*» در این نمایشگاه به نمایش درآمده‌اند. همچنین آیت‌الله سید جمال‌الدین دین‌پرور، رئیس بنیاد بین‌المللی *نهج البلاغه*، در آبان ماه سال ۱۳۸۸ به این نکته اشاره کرده که تاکنون *نهج البلاغه* به ۲۰ زبان زنده دنیا ترجمه شده است. وی همچنین اظهار داشته که با هماهنگی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، طرح ترجمه *نهج البلاغه* به ۱۲ زبان دیگر در حال اجراست.

نگاهی اجمالی به تلاش‌های مسیحیان و نیز اهل سنت برای ترجمه آثار خود به زبان‌های غیر عربی، نشان می‌دهد که *نهج البلاغه* - به نسبت - به زبان‌های کمتری ترجمه شده است؛ مثلاً یکی از سایت‌های تبشیری مسیحی، تعالیم خود را به حدود ۴۷۰ زبان عرضه کرده است. فاصله زمانی میان تالیف (گردآوری) *نهج البلاغه* و ترجمه آن به زبان‌های مورد اشاره در این نوشتار، بسیار زیاد است. گرچه برخی آثار و اشعار منسوب به امیرالمؤمنین (علیه السلام) در قرن پانزدهم میلادی به لاتین ترجمه شده بوده،^۲ اما بر اساس یافته‌های این تحقیق، اولین ترجمه *نهج البلاغه* در نیمه دوم قرن چهاردهم هجری قمری صورت گرفته است. اگر

۱. واسیلیونوف (شمس‌الدین)، «به زودی ترجمه *نهج البلاغه* به زبان بلغاری آغاز می‌شود»، گلستان قرآن، شماره ۹۸، (آذر ۱۳۸۰ ش) / ۲۷.

۲. احمدوند، عباس و سحر کاوندی، «پژوهش‌های خاورشناسان درباره *نهج البلاغه*»، فصلنامه علوم حدیث، ۳۳۳.

نهج البلاغه در نیمه دوم قرن چهارم گردآوری شده باشد، ده قرن تا زمان ترجمه به زبان های مورد اشاره، فاصله داشته است.

- در بسیاری از موارد ترجمه ها، بدون نقد، بررسی، بازنگری و اصلاح و طبق چاپ های پیشین منتشر شده اند. این امر باعث شده تا بسیاری از اشتباهات پیشین در چاپ های بعدی نیز تکرار گردند و از سوی دیگر در برخی موارد حقوق مترجمین رعایت نشوند.

- نظم چندانی در ترجمه های نهج البلاغه (به زبان های یادشده) دیده نمی شود؛ اولویت زبان ها نه به ترتیب زبان بیشتر مردم جهان، نه به ترتیب زبان اکثریت مسلمانان جهان و نه حتی به ترتیب زبان اکثریت شیعیان جهان است. این امر نیاز به برنامه ریزی جدی برای اولویت بندی میان زبان ها بیشتر می کند. بر اساس یافته های این تحقیق، نهج البلاغه هنوز به زبان های ژاپنی، کره ای، اندونزیایی، سواحیلی، هوسایی، آلبانیایی و پرتغالی که هر یک به سببی اهمیت دارند، ترجمه نشده است.

- نهج البلاغه های ترجمه شده، اغلب توسط ناشران شیعی منتشر شده اند. از آنجا که این ناشران بیشتر به عنوان ناشران فرقه ای شناخته می شوند (و کمتر به عنوان ناشران برگزیده بین المللی)، به نظر می رسد این امر نسبت به گسترش مطالعه این کتاب، تأثیر سوء نهاده باشد؛ زیرا یکی از معیارهایی که به میزان مطالعه و توجه به کتاب، - به ویژه کتاب ترجمه شده - تأثیر می گذارد، اعتبار ناشر است.

- هیچ نظام فراگیر نقدی در مورد ترجمه های صورت گرفته وجود ندارد. نقد علمی ترجمه ها، از ابزارهای مهم شناخت و برنامه ریزی برای اصلاح آنها و یا ترجمه به زبان های دیگر است. به جرئت می توان گفت که تعداد آثار انتقادی منتشره درباره ترجمه های نهج البلاغه به زبان های مذکور، از تعداد ترجمه های صورت گرفته کمتر و لذا اطلاع ما نیز از محتوا و شیوه ترجمه های صورت گرفته به غایت اندک است. شماری از ترجمه های نهج البلاغه، از زبان واسطه بوده است. در این موارد نهج البلاغه نه مستقیماً از زبان عربی به زبان مقصد، بلکه به واسطه زبانی دیگر ترجمه شده است. این امر آفتی بزرگ در امر ترجمه، خصوصاً در مورد کتابی مقدس و دشوار همچون نهج البلاغه است. در این موارد باید اصل بر ترجمه اثر توسط مترجمی باشد که زبان عربی کهن و نیز زبان مقصد کنونی را به خوبی بداند که در برخی ترجمه های نهج البلاغه این اتفاق نیفتاده است.

– اغلب ترجمه‌ها توسط شیعیان صورت گرفته است؛ یعنی افرادی که دارای انگیزه‌های مذهبی بوده‌اند و جای خالی این کتاب را در میان آثار موجود احساس کرده‌اند، نهج البلاغه را ترجمه نموده‌اند. این افراد کمتر در مجامع علمی یا دانشگاهی به عنوان مترجم حرفه‌ای شناخته می‌شوند و یا کمتر دارای آثاری فاخر به زبان‌های خود بوده‌اند؛ از این رو ترجمه‌های ایشان کمتر مورد استقبال و توجه اهل فن – به ویژه دانشگاهیان – قرار گرفته است.

– مترجمین نهج البلاغه در موارد متعددی اهل شبه قاره هند بوده‌اند. با توجه به سابقه این افراد در ترجمه دیگر متون شیعی، می‌توان احتمال داد که ایشان با سبک ادبی خاصی اقدام به ترجمه نهج البلاغه کرده باشند؛ امری که می‌تواند بر کیفیت ترجمه‌های صورت گرفته، تأثیر منفی نهاده باشد.

– در اغلب موارد، نهج البلاغه به صورت نظام‌مند ترجمه نشده است. نظام‌مند بودن به معنای برنامه‌ریزی بلند مدت برای ارائه نسخه‌ای منقح و دقیق از نهج البلاغه به زبان‌های خارجی است. در این صورت، باید از میان مترجمین داوطلب، فرد یا افرادی با صلاحیت علمی انتخاب شوند و با ارزیابی و نظارت مستمر کار ترجمه را به صورت دقیق و با کیفیت مطلوب انجام دهند. تنها استثنا در این زمینه، ترجمه دکتر شاه کاظمی است که توسط مؤسسه مطالعات اسماعیلیه‌ای لندن در حال انجام است. با این وجود باید گفت که این امر نیز توسط شیعیان اسماعیلی مدیریت می‌شود و این کم‌کاری درباره شیعیان اثنی عشری قابل تذکر است.

دلالت‌های فوق نشان می‌دهند که شیعیان اثنی عشری باید تلاشی تحسین‌برانگیز در ترجمه هر چه بیشتر و بهتر نهج البلاغه، به زبان‌های مطلوب داشته باشند؛ ترجمه‌هایی که بتوانند بار ثقیل معانی متعالی این کتاب عظیم‌الشان را به انسان امروز منتقل نماید. با توجه به برخی تجربه‌ها در تأثیر نهج البلاغه بر غیر مسلمانان،^۱ اهتمام به ارائه ترجمه‌هایی نیکوتر از نهج البلاغه، گرایش قابل توجهی به باورهای شیعی را در پی خواهد داشت.

۱. نگارنده، برخی از این تجربه‌های مستند در داخل و خارج از کشور را از استاد گرانقدرم جناب آقای دکتر محمدعلی مجدققیهی، مدرس و شارح نهج البلاغه شنیده‌ام.

فهرست منابع

- آیوایان، ماریا (مصاحبه‌شونده)، «ترجمه بخشی از کلمات قصار به زبان ارمنی»، فصلنامه نهج البلاغه، شماره ۱۰ و ۹، بهار ۱۳۸۳ ش.
- احمدوند، عباس، «پژوهش‌های خاورشناسان درباره نهج البلاغه»، نوشته عباس احمدوند و سحر کاوندی، الهامی، داود، دنیای نهج البلاغه، قم، مکتب اسلام، ۱۳۷۹ ش.
- «ترجمه فرانسوی نهج البلاغه»، نشر دانش، شماره ۴۸، مهر و آبان ۱۳۶۷ ش.
- «ترجمه‌های نهج البلاغه»، مکتب اسلام، سال ۳۷، شماره ۲.
- چشم‌انداز ارتباطات فرهنگی، اردیبهشت ۱۳۸۵، شماره ۲۳.
- جعفری، سیدحسین محمد، تشیع در مسیر تاریخ، ترجمه سید محمدتقی آیت‌اللهی، تهران، دفتر نشر فرهنگی اسلامی، چاپ دوازدهم، ۱۳۸۴ ش.
- حسینی، غلام‌احیا، شیعه‌پژوهی و شیعه‌پروهان انگلیسی‌زبان، قم، شیعه‌شناسی، ۱۳۸۷ ش.
- خانگی، رامین، منبع‌شناسی شیعه (به زبان‌های اروپایی)، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۶ ش.
- طباطبائی، سیدعبدالعزیز، «فی رحاب نهج البلاغه»، ترائف، سال ۴، شماره ۷، شوال ۱۴۱۲ ق.
- فصلنامه علوم حدیث، سال سیزدهم، شماره سوم و چهارم.
- نقوی، حسین عارف، تذکره علمای امامیه پاکستان، ترجمه محمد هاشم، مشهد، آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۷۰ ش.
- واسیلینوف (شمس‌الدین)، «به زودی ترجمه نهج البلاغه به زبان بلغاری آغاز می‌شود»، گلستان قرآن، شماره ۹۸، آذر ۱۳۸۰.